

Goněk, Vladimír

Revoluční rok 1917

In: Goněk, Vladimír. *Vznik SSSR a sovětská Ukrajina : příspěvek k pojetí počátků sovětské federace*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1988, pp. 13-33

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122447>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I. REVOLUČNÍ ROK 1917

Zhroucení samoděržaví v Rusku přineslo v obecném povědomí revolučních mas na pořad dne též úkol rozbít i pověstný žalář národů. Nová mocenskopolitická situace po únorové revoluci tak otevřela mimo jiné i otázku národní státnosti. S tím přirozeně vystoupily i otázky vztahů případných budoucích národních států a jako reakce rovněž velmocenské deklarace o jednotě a nedělitelnosti Ruska. V ideologickém boji v těchto souvislostech dominovaly střety o pojetí (či zneužití pojmu) jednoty revoluční fronty a o důsledky plynoucí z teritoriálněekonomické struktury Ruska.

Vezmeme-li v potaz onu teritoriálněekonomickou strukturu, je třeba především podtrhnout, že území Ukrajiny netvořilo v období před revolucí nějaký výraznější ekonomický celek. Vzájemné ekonomické vazby mezi jednotlivými částmi Ukrajiny se kvalitativně nelišily od vazeb těchto částí k sousedním oblastem Ruska, Běloruska či Polska. Při členění Ruska na základní národohospodářské oblasti bývalo území Ukrajiny zahrnováno nejčastěji do rámce tří oblastí, nazývaných Jihozápadní, Maloruská a Novoruská.¹ Obdobně sovětská ekonomická historiografie člení Ukrajinu na Pravobřeží, Levobřeží a jižní (stepní) Ukrajinu,² rovněž lze poukázat, že v základních národohospodářských dokumentech bezprostředně po VŘSR se nesetkáváme s termínem Ukrajina, nýbrž „Jug Rossii“, zahrnujícím vedle Ukrajiny přinejmenším oblast dolního Donu, často i Kubáň a další území.

¹ Na základě tehdejšího administrativního dělení na gubernie; nejsou proto zcela totožné s pozdějším územím USSR. Srv. např. Encyklopedičeskij slovar'. Rossija, S. Peterburg 1900, 228—231. Richterův návrh na členění Ruska na rajóny z r. 1898, který nerespektuje základní administrativní dělení Ruska, připojuje z ekonomických příčin k Novoruskému a Maloruskému rajónu rozsáhlá území, která se po revoluci stala součástí RSFSR.

² Srv. např.: Očerki razvitiija narodnogo chozjajstva Ukrajinskoj SSR, Moskva 1954.

Na druhé straně lze k přelomu století mluvit o živelně zformovaném národohospodářském komplexu Ruska, jehož vnitřní vazby se ještě prohloubily za konjunktury let 1909—1913. Ekonomika na Ukrajině se v jeho rámci vyznačovala vysokou úrovní a výrazným podílem těžby a prvotního zpracování surovin a vysokými přebytky zemědělské výroby, zároveň málo rozvinutým zpracovatelským průmyslem a zvláště slabým spotřebním průmyslem, mj. se značnými pasivy výrobků z kovů, včetně základních nástrojů a zemědělského nářadí a obrovským pasivem textilních výrobků. Při 24,3 % podílu Ukrajiny na celoruské průmyslové výrobě (roku 1913) činila těžba uhlí na Donbasu 72,9 % celoruského objemu, výroba surového železa 67,1 %, oceli 57,0 %, zato textilní výroba (a to ještě převážně pro průmyslové potřeby) pouze 1,5 % atd. Rovněž monopoly vznikající na Ukrajině nabyly záhy celoruského významu; hlavní základnu na Ukrajině měly mj. dva nejvýznamnější celoruské monopoly, které roku 1913 prakticky ovládaly celé národní hospodářství Ruska — metalurgický syndikát Prodamet (vznikl r. 1902) a uhelný syndikát Produgol' (rozvíjel činnost od r. 1906).³

Účast Ruska ve světové válce mj. v souvislosti s omezením exportních možností a s okupací ruské části Polska Německem přinesla další koncentraci výroby a specializaci jednotlivých průmyslových center Ruska a nový růst významu Ukrajiny v celoruském rámci v odvětvích těžkého průmyslu. Teprve v roce 1916 se začaly v důsledku nárůstu válečného přetížení ekonomiky komplexněji projevovat v celoruském rámci dezintegrační příznaky a vzápětí nastupuje všeobecný rozvrat ekonomiky. Pokles probíhal nestejně podle jednotlivých průmyslových center Ruska i podle průmyslových odvětví a zvláště rychlý byl na Ukrajině; již v roce 1917 se objem průmyslové výroby na Ukrajině snížil o 36,4 % proti roku 1916 (přičemž těžba černého uhlí činila ještě 98,0 % úrovně roku 1913, kdežto těžba železné rudy jen polovinu aj.).⁴ Tyto nestejněměrnosti ještě urychlovaly přetrhávání dosavadních ekonomických vazeb.

Tedy během cca čtvrtstoletého vývoje před válkou se postupně zformovala jednotná celoruská ekonomika. Mezi jednotlivými oblastmi se utvářelo a soustavně upevňovalo množství úzkých vazeb. K počátku první světové války je zjevná výrazná národohospodářská specializace jednotlivých oblastí s tendencí dalšího prohlubování. Situace v jednotlivých hospodářských odvětvích určité oblasti, stejně jako odbyty její produkce silně závisely na oblastech dalších, například petrohradské strojírenství na ukrajinském železe a oceli, textilky moskevské oblasti měly významná odbytiště mj. na Ukrajině atd.

³ Celkově srv.: Očerki razvitija nar. chozjajstva USSR, 82—85; Javors'kyj, M.: Ukrajina v epochu kapitalizma, III, Charkiv 1925, 91—93, 125—131; Ljaščenko, P. I.: Istorija narodnogo chozjajstva SSSR, II, Moskva 1952, hl. XI.

⁴ Blíže viz: Očerki razvitija nar. chozjajstva USSR, 91—93, 128—130.

Mimořádné okolnosti pak v prvních dvou válečných letech uvedenou tendenci ještě podpořily. Nakonec však válečné přetížení vedlo k ekonomickému poklesu a současně k dezintegračním tendencím. Válečné podmínky mj. odhalily neúnosnou přepravní náročnost dosavadního systému ekonomických vazeb a dala se tušit i jeho celková neperspektivnost, s dalšími fázemi industrializace by byl žádoucí pro jednotlivé oblasti rozvoj spíše zde chybějících odvětví a formování víceméně ucelených a komplexních národohospodářských rajónů. Totéž by vyplynulo i z principů aktivní národnostní politiky prováděné v pozitivním smyslu. Dosavadní dělba ukázala své záporné rysy i z hlediska vojenskostrategického.

Taková perspektiva však zatím přináležela a byla prisuzována spíše vzdálenějším horizontům. Naopak rýsující se závěr války (od prvních představ spojených s únorovou revolucí přes další násilná prodlužování včetně celé občanské války) vyzvedal aktuální objektivní potřebu obnovy předválečné hospodářské struktury, obnovy původních vazeb i objemu výroby. S prohlubující se mírou postižení ekonomiky se rýsovala stále zřetelněji i potřeba centralizace zbývajících zdrojů a koncentrace řízení národohospodářské obnovy.

* * *

Otázka národní státnosti byla dále výrazně ovlivněna konkrétní národnostní politikou předrevolučního režimu. Zběsilé potlačování nejen národněemancipačních snah, ale i pouhých národněosvětářských tendencí se táhlo po dlouhá desetiletí, jen nakrátko bylo přerušeno rozmachem první ruské revoluce, aby po její porážce znovu zesílilo a zůstávalo součástí politiky upevňování „jednotného nedělitelného Ruska“; národnostní útlak posléze zvláště kulminoval v letech války. Vzniklé hráze nedůvěry tudíž nemohly padnout hned s pádem samoděržaví.

Vývoj kapitalismu v podmínkách Ruska přinášel dále předpoklady pro projevy buržoazního nacionalismu; ty přirozeně také nemohly vymizet automaticky se svržením samoděržaví, naopak lze vystopovat po určitou dobu jejich zesílení. Na samotné Ukrajině se bezprostředně po Únoru rozmach národních hnutí zauzlil dokonce natolik, že hranice mezi revolučním národněosvobozeneckým hnutím lidových mas a buržoazněnacionalistickými tendencemi se načas téměř zcela setřela a znovu se začala jasněji rýsovat teprve ve druhé polovině roku 1917.

Objektivní zájmy a potřeby v rovině národněstátního uspořádání se přirozeně formovaly a diferencovaly rovněž podle sociálního rozvrstvení společnosti na Ukrajině, u jednotlivých složek dále zavázilo i národnostní složení.⁵ Zběžně lze říci, že v majetných vrstvách dominovaly centralis-

⁵ Níže uvedený nástin platí pro konkrétní podmínky Ukrajiny, ale nikoli již např. pro Pobaltí či Zakavkazsko atd.

tické zájmy. Souvisí to s vedoucím postavením ruské monopolistické buržoazie na Ukrajině a se státně monopolistickými mechanismy, dále výrazně působily výhody velkého centralizovaného státu se širokým trhem i s nadějí na zahraniční expanzi. Nelze opomenout ani nárůst revolučního hnutí, který nutil jednotlivé složky buržoazie ke sjednocování politických cílů a znovu jí předkládal výhody pevného velkého a silného státu. A tak ani národnostní diferenciacie buržoazie na Ukrajině nehraje zvláštní úlohu; za početně i ekonomicky naprosto převažující ruskou buržoazií šla jednoznačně buržoazie polského i židovského původu a převážně i dalších národnostních menšin, jakož i zárodky ukrajinské buržoazie. V souvislosti s tím i s národnostním útlakem nemůže překvapit též vědomá tendence a snaha těchto složek splynout s ruskou buržoazií i národnostně, porušit se (nejvýrazněji u židovské a ukrajinské buržoazie). Velkostatkáři na Ukrajině již převážně dovršili svou proměnu v kapitalistické podnikatele a svými zájmy představovali víceméně konzervativní křídlo buržoazie; to se týká i jejich objektivního vztahu k otázce národnostního uspořádání. Naopak mnohem komplikovanější bylo postavení buržoazní inteligence; zde je nutno provádět individuální analýzy a obecně lze jen nastinit, že se výrazněji projevovala národnostní diferenciacie této složky.

Mnohem jednoznačněji se zato tendence po národním sebeurčení mohla projevit u maloburžoazie. V ní už navíc výrazně dominoval ukrajinský živel. Vedoucí postavení ruské monopolistické buržoazie, nadvláda velkostatkářů na vesnici, byrokratismus samoděržaví, hospodářská politika samoděržaví přinášející (zvláště za války) akutní nebezpečí proletarizace, národnostní omezení — to bylo přitěží, které je záhodno se radikálně zbavit a heslo národní státnosti by mohlo být slibným východiskem i cílem.

Proletariát na Ukrajině měl jakoby obdobné zájmy, jejich třídní obsah však byl hlubší a tak ani východisko nemuselo být shodné. Velkoprávní proletariát na Ukrajině byl už svým složením internacionální a současně akcent na internacionální jednotu a solidaritu jak známo plyne ze zákonitosti proletářského třídního boje. Jednotný velký stát může přinášet určité výhody pro proletářské hnutí, na druhé straně však ze zájmů proletariátu plyne princip demokratického centralismu, který se nevylučuje s principem národní státnosti. Mimoto v revolučním boji bylo nutno hledat spojení, v první řadě v neproletářských složkách pracujících mas, a pokud právě ony vyzvedaly princip národní státnosti, nebylo radno se tomu přičít, bylo žádoucí jen zamezovat projevům buržoazního nacionalismu.

Politické vědomí se ovšem neformuje přímočaře na základě objektivního postavení ve společnosti a koneckonců ne každé společenské vrstvě je dána schopnost vůbec se dopracovat k vědomí svého skutečného místa v dané společnosti. Proto také formování názorů a programových tezí v otázce ukrajinské státnosti a národnostního přerozdělení Ruska přináší celou směsici variant, které procházely složitým a rozporuplným vý-

vojem. V této poučovací etapě se pak formovaly i kořeny koncepce sovětské národní státnosti. Alespoň náčrt základních představ a programových tezí hlavních politických uskupení a stran proto přispěje k hlubšímu pochopení a docenění dalekosáhlosti bolševického programu; konfrontace bolševických tezí na základě analýzy aktivity jejich politických protivníků dá bolševické linii v otázce národní státnosti širší dimenze. V hodnocení je přirozeně nutno klást důraz na praktickopolitické vyústění; samy programové teze mívají charakter úhybných manévřů, dále jednotlivé politické strany používaly týchž či blízkých výrazů a termínů, jejichž náplň se však leckdy podstatně lišila.

Argumenty pro názory a programy ventilované v průběhu roku 1917 byly shromažďovány ještě v předrevoluční etapě. Základní obsahová východiska pro jednotlivé konkrétní názory na ukrajinskou státnost (mimo bolševiků, kteří představují zvláštní přístup) podávají brožura M. Porše *Za autonomii Ukrajiny*, co se týče pozitivních postojů k otázce ukrajinské státnosti, a proslulá kniha S. Ščogoleva *Soudobé ukrajinství*, jeho původ, rozvoj a úkoly pro postoje záporné. Základní argumenty programů se v roce 1917 výrazněji neliší od argumentů uvedených dvou prací (byť cíle argumentace byly diferencovány), jen je rozvíjejí, popřípadě mění některé detaily.

Svého času velmi rozšířená a mezi ruskými konzervativně monarchistickými, buržoazními i maloburžoazními politiky na Ukrajině velmi populární Ščogolevova práce důkladně rozvádí tradiční teze o neexistenci ukrajinského národa, o naprosté národní jednotě obyvatelstva Velkoruska a Maloruska v oblasti duchovní, náboženské, lingvistické, antropologické aj., dále teze popírající ukrajinské národněosvobozenecké hnutí, označující tzv. ukrajinské hnutí za věc nevelké skupiny lidí, kteří jsou přímými agenty cizích států, zvláště Rakouska-Uherska a Německa.⁶

Práce M. Porše, jednoho z teoretiků Ukrajinské sociálně-demokratické dělnické strany (USDRP), vznikla ještě v závěru první ruské revoluce a byla koncipována jako komentář k příslušným bodům programu ukrajinských sociálních demokratů, přijatého na 2. sjezdu strany v prosinci 1905, a k rezoluci téhož sjezdu O autonomii Ukrajiny.⁷ Porš používá termínu autonomie, požaduje přestavbu Ruska na základě vyčlenění autonomních jednotek, přičemž je charakteristické, že jako základní příčinu vyzvedá na prvním místě rozdílnost hospodářskou, teprve za ni staví rozdílnost národnostní. Pro samotnou Ukrajinu žádá autonomii na národněteritoriálním základě, jejímž nejvyšším mocenským orgánem má být Sejm, jakožto volený zastupitelský orgán, Sejmu má být zodpovědná zemská vláda coby

⁶ Ščogolev, S.: *Sovremennoje ukrajinstvo, jeho proischožděníje, rost i zadači*, Kijev 1914.

⁷ *Srv.: Prohram Ukrajin'skoi socialdemokratyčnoji robitnyčoji partiji*, Vladivostok, 1918, 1–11.

nejvyšší výkonná moc v zemi, nižším správním jednotkám má být poskytnuta široká samospráva. Přímým konkrétním vztahům mezi mocenskými orgány Ukrajiny a nejvyššími orgány Ruska se Porš nevěnuje, zato jednoznačně podtrhuje a konkrétně rozvádí nutnost rozdělení kompetencí mezi nimi; přitom pod plnou svrchovanost ukrajinských orgánů má spadat vedle například školství a kultury i řada národohospodářských otázek včetně dopravy, předpokládá se i vlastní rozpočet a vlastní daňový systém aj. Do kompetence celoruských orgánů může podle Porše spadat pouze zabezpečení společných potřeb a zájmů všech zemí a národů Ruska, do výčtu této kompetence pak řadí vedle vojenství, celní správy a spojů vlastně pouze obecnou regulaci některých dalších záležitostí.⁸ Příznačná je rovněž teze, že odstraněním nadbytečné a škodlivé míry centralizace ustavuje autonomie pevnější základy státu.⁹ Celkově tak pod termínem autonomie s předáním širokých kompetencí autonomním jednotkám chápe Porš výraznou státoprávní přestavbu Ruska, jejíž obsah je srovnatelný spíše s tzv. asymetrickou formou federace.¹⁰

Poršovy myšlenky fakticky do detailů rozvádí zjara 1917 M. Hruševs'kyj, politik, který v této době přešel z řad umírněných představitelů ukrajinského hnutí mezi zakladatele Ukrajinské strany socialistů-revolucionářů (UPSR), strany s maloburžoazně radikalistickým programem. Zároveň Hruševs'kyj citlivě reaguje na závěry dobových sjezdů, veřejných shromáždění aj. Je třeba poukázat alespoň na jeho tezi, že politika podávání peticí ruské vládě je již neaktuální a že realizace v nich obsažených požadavků se považuje za samozřejmost a že po [únorové] revoluci zde stojí svobodný ukrajinský lid, který si sám buduje svůj osud v nových podmínkách svobody.¹¹ Deklaraci suverenity ukrajinského lidu upřesňuje výrokem, že za záruku svého svobodného politického a národního rozvoje ukrajinský lid uznává pouze ukrajinský stát, který požaduje Hruševs'kyj vytvořit v souladu s dobovými rezolucemi sjezdů, masových shromáždění apod. v podobě „široké národněteritoriální autonomie Ukrajiny“.¹² U Hruševs'kého rovněž najdeme formulaci, která se objevuje v řadě dobových dokumentů¹³ a která jednak charakterizuje nepřesnosti v tehdejších použí-

⁸ V některých případech obdobně jako dnes přijímání tzv. principů („osnov“) zákonodárství v jednotlivých otázkách Nejvyšším sovětem SSSR.

⁹ Srv.: Porš, M.: Pro avtonomiju Ukrajiny, Kyjiv 1907.

¹⁰ Druhé vydání brožury se objevilo v období nové vlny národnostních konfliktů r. 1913. přičemž vydavatel v předmluvě podtrhl, že Poršovy argumenty jsou stejnou měrou použitelné i pro požadavek samostatnosti Ukrajiny.

¹¹ Hruševs'kyj, M.: Velyka chvylja. Viz: Hruševs'kyj, M.: Vil'na Ukrajina. Stati z ostannich dniv, Kyjiv 1917, 4.

¹² Hruševs'kyj, M.: Povorotu nema. Viz tamtéž, 5—7.

¹³ Srv. např. usnesení I. celoukrajinského rolnického sjezdu z konce května 1917 O vztahu k Prozatímní vládě (Postanovy Peršoho Vseukr. seljans'koho z'jizdu... Kyjiv 1917, 1—2) nebo usnesení konference USDRP z dubna 1917 O autonomii Ukrajiny (Prohram USDRP..., 10).

vání základních státoprávních termínů, jednak přibližuje obsah představ o ukrajinské autonomii; Rusko se má přeměnit ve federativní demokratickou republiku, jejímiž federujícími články budou autonomní státy, mezi nimi Ukrajina.¹⁴ Jednoznačně je postavena i teze, že Ukrajinu má spravovat ukrajinský sejm a jemu odpovědní ministři, kteří budou vládnout jedině z vůle ukrajinského lidu, Ukrajina si má sama spravovat vlastní záležitosti, celoruské orgány moci mají řídit pouze nemnohé záležitosti, které není možno řešit místními orgány.¹⁵ Onu „širokou politickou autonomii“ Hruševs'kyj nepožaduje pouze pro Ukrajinu; celé Rusko má být přebudováno na principu národněteritoriální (popř. i teritoriální) autonomie.¹⁶ Je vhodné též uvést, že v představě Hruševs'kého o podobě celoruských orgánů se objevuje prvek svou podobou obdobný pozdějším tzv. svazověrepublikovým ministerstvům v SSSR; takového uspořádání měl nabýt rezort vojenství, dopravy, spojů, financí, zahraničních věcí a zahraničního obchodu.¹⁷ Celkově tak můžeme Hruševs'kého představy opět považovat za model tzv. asymetrické formy federace. Nacházíme u něj i zárodek ideje Celoukrajinského ústavodárného shromáždění, jehož úkolem mělo být projednání a přijetí statutu autonomní Ukrajiny; teprve poté měl být statut postoupen Celoruskému ústavodárnému shromáždění a opět je typické, že se předpokládá jako naprosto samozřejmé již víceméně formální potvrzení statutu tímto shromážděním.¹⁸

Tyto představy o ukrajinské státnosti vyjádřené Hruševs'kým posléze přijaly téměř všechny kruhy politické reprezentace ukrajinské maloburžoazie, které se t. č. sjednocovaly v rámci tzv. Centrální rady. Přejala je nakonec i ukrajinská sociální demokracie, ač bezprostředně po Únoru se v jejím rámci objevily byt nedůsledné tendence překonat rámec maloburžoazního pojetí ukrajinské státnosti nejen co do jejího obsahu, ale i co do formy. Tak mj. skupina kolem M. Porše se pokoušela v nových podmínkách překročit starý program strany, vystoupila proti účasti USDRP v Centrální radě jakožto t. č. ještě bloku politických stran a požadovala vytvoření Celoukrajinského sovětu dělnických, vojenských a rolnických zástupců jakožto fakticky mocenského orgánu.¹⁹ Avšak na konferenci ukrajinských sociálních demokratů počátkem dubna 1917 převládla oportunistická linie, realizace autonomie Ukrajiny byla označena za prvořadý, bezodkladný a aktuální úkol, přitom chápaný v duchu přizpůsobení se ostatním ukrajinským stranám (ostatní požadavky strany buď mu byly

¹⁴ Hruševs'kyj, M.: Povorotu nema, 5.

¹⁵ Hruševs'kyj, M.: Chto taki Ukrajinci i čoho vony chočut, Kyjiv 1917.

¹⁶ Hruševs'kyj, M.: Jakoji my chočemo avtonomiji i federaciji, Kyjiv 1917. Cit. podle přetisku: Hruševs'kyj, M.: Jakoji avtonomiji i federaciji choče Ukrajina, Videň 1917, 14—19.

¹⁷ Tamtéž, 10, 21.

¹⁸ Tamtéž, 22.

¹⁹ Ričyc'kyj, A.: Central'na rada vid Ljutoho do Žovtnja, Charkiv 1930, 59.

podřízeny nebo fakticky opuštěny), poslední náznaky proletářské linie se vytrácely.²⁰

Na druhé straně je třeba poznamenat, že v prvních měsících po Únoru ztrácely na významu i staré extrémní požadavky úplné samostatnosti Ukrajiny a všeobecně převládla v ukrajinských politických kruzích i v masách naivní iluze o tzv. nových podmínkách svobody, kdy v porevolučním Rusku bude dostatek místa pro národní rozvoj autonomní Ukrajiny, kdy se upevní jednota zájmů a činů veškeré „demokracie“ v celoruském rámci a kdy se Celoruské ústavodárné shromáždění stane slavným zpečetěním této jednoty.

Ruská buržoazní ani maloburžoazní „demokracie“ však k takovému řešení nesměřovala, naopak zejména v praxi podléhala linii, v níž nejaktivnější ohnisko představovaly nadále jako před Únorem černosotněnské živly z Ukrajiny. Tyto živly pochopitelně po Únoru musely zastírat lectkeré své tendence, zato v podobě nového spolku tzv. Jihorusů volně rozvíjely propagandu velkoruského nacionalismu a snažily se postavit ruské veřejné mínění proti ukrajinskému národně osvobozeneckému hnutí včetně jeho nejumírněnějších projevů. Pro jejich taktiku je mj. dobově příznačné obecné uznání snah každého národa o kulturně národnostní autonomii, současně se však vyzvedala teze, že rozvoj národní kultury je realizovatelný i bez kulturněnárodnostní autonomie, pouhou formou místní samosprávy.²¹ Větší ústupek národněosvobozeneckému hnutí než národněkulturní autonomie se zásadně nepřipouštěl (příčemž i ona byla představována jako něco nadbytečného), dále princip samosprávy byl oddělován od jakýchkoli národnostních souvislostí a byl záměrně falešně kladen do protikladu vůči němu. Pokud se však jednalo o Ukrajinu, pak se nadále problematizovala samotná existence ukrajinského národa a tím i opodstatněnost těch úkolů, které by kulturně národnostní autonomie plnila v případě „uznaných“ národů. Podobné postoje byt v zastřenější formě pak nacházíme i u buržoazních a maloburžoazních stran ruské „demokracie“; v obecných tezích se slibovaly jisté ústupky národně osvobozeneckému hnutí, avšak s vědomím, že jakékoli sebeomezenější poskytnutí práv Ukrajincům by výrazně narušovalo či ohrožovalo dosavadní unitaritu ruského státu (na rozdíl od početně menších národů); v případě Ukrajiny se představitelé těchto stran zvláště v praktických krocích snažili svést požadavky národněosvobozeneckého hnutí k nule.²²

²⁰ Rezoluce konference srv.: Prohram USDRP..., 12—15.

²¹ Srv.: Kijevljanin, 12. 4. 1917. Cit. dle: Vynnyčenko, V.: Vidrodžennja naciji, I, Kyjiv —Videň 1920, 116.

²² Srv.: Trubeckoj, J. N.: Revoljucija i nacional'nyj pod'jom, Moskva 1917; Kokoškin, F. F.: Avtonomija i federacija, Petrograd 1917; Kopystjanskij, A. V.: Vozmožno-li otdělenije Ukrajiny ot Rossii, Rostov na Donu 1917; Černochvostov, G.: Federativnaja demokratičeskaja respublika, Gelsingfors 1917; Višnjak, M. V.: Avtonomija i federacija, Petrograd 1917. Idea svobodného rozvoje národů se v politických kru-

Skutečně postoje celé ruské „demokracie“ a zvláště menševiků a eserů k otázce ukrajinské státnosti zvlášť dokazuje průběh jednání delegace tzv. Centrální rady v Petrohradě v květnu 1917. Představitelé Centrální rady se setkali s povýšeným a znevažujícím tónem a urážkami byť v poněkud zastřené formě ze strany prozatímní vlády; předložené memorandum složené z velmi umírněných požadavků (z nichž základní žádal, aby prozatímní vláda vyjádřila pouze principiální pozitivní postoj k požadavku autonomie Ukrajiny) bylo pak vládou postoupeno komisi složené z kadetů a okfabristů, tj. neutrální formou odloženo ad acta. Zato v menševicko-eserském vedení Petrohradského sovětu se delegace setkala s otevřenými urážkami a ponižováním, memorandum Centrální rady adresované sovětu nebylo přijato, delegace byla jednoznačně odkázána na rozhodnutí prozatímní vlády. Podobně toto memorandum odmítly přijmout i redakce tiskových orgánů ruských pravicovésocialistických stran.²³ Prozatímní vláda posléze vyčkala zdánlivě příhodného okamžiku a počátkem června jedno- myslně odmítla všechny požadavky memoranda a současně provokativně vyjádřila sympatie kyjevským černosotněncům. Argumenty prozatímní vlády přijala za své i eserskomenševická většina I. celoruského sjezdu sovětů dělnických a vojenských zástupců.²⁴ Je příznačné, že z politických kruhů mimo Centrální radu na podporu ukrajinských požadavků a proti usnesení prozatímní vlády ostře vystoupili pouze bolševici.²⁵

Zvláštní místo ovšem patří odnožím celoruských buržoazních a maloburžoazních stran na Ukrajině, především organizacím v Kyjevě, které se téměř všechny včetně menševiků stavěly jednoznačně ostře vůči požadavkům ukrajinského hnutí a plně podporovaly prozatímní vládu v její protiukrajinské linii. Postupný nárůst a masový rozmach ukrajinského hnutí chápaly v tom smyslu, že prozatímní vláda je příliš slabá na to, aby mohla klást účinný odpor ukrajinskému „separatismu“. Jednoznačně projevily tyto politické kruhy svůj postoj, když se v červnu plně postavily (včetně eserskomenševického Kyjevského sovětu dělnických zástupců a eserského Kyjevského sovětu vojenských zástupců) za usnesení prozatímní vlády odmítající výše zmíněné memorandum Centrální rady.²⁶

zích ruské buržoazní a maloburžoazní „demokracie“ objevuje jen u anarchistů, avšak i zde je nedostatečně propracovaná, do značné míry iluzorní, odtržená zejména od dobových reálných politických vztahů, stejně jako od úrovně společenského vědomí lidových mas; srv. např.: Sorokin, P.: Avtonomija nacional'nostej i jedinstvo gosudarstva, Petrograd 1917.

²³ Srv. vzpomínky jednoho z členů delegace: Vynnyčenko, V.: Vidroždennja naciji, I, 157—170.

²⁴ Pervyj Vserossijskij s'jezd Sovetov rabočich i soldatskich deputatov. Stenografičeskij otčet, II, Moskva—Leningrad 1931, 168 an.

²⁵ Minc, I. I.: Istorija Velikogo Oktjabrja, II, Moskva 1978, 452.

²⁶ Srv.: Goldenvejzer, A. A.: Iz kijejskich vospominanij. In: Revoljucija na Ukrajině po memuarám belych, Moskva—Leningrad 1930, 1—13, 31 (autor je představitelem kyjevské buržoazie židovského původu). Vynnyčenko, V.: Vidroždennja naciji, I, 117, 189.

Politici představitelé Centrální rady však ve svých praktických krocích brzy zůstali pozadu za revolučním hnutím ukrajinských mas a objektivně se stávali brzdou tohoto hnutí nejen ve smyslu perspektivy socialistické revoluce, nýbrž i ve smyslu realizace národních požadavků, včetně národní státnosti (i když si to většinou neuvědomovali). Poprvé se výrazně tato diferenciacie projevila v červnu 1917. Konflikty s prozatímní vládou vyvolaly novou vlnu masové radikalizace; pod tímto tlakem vyhlásila koncem června Centrální rada tzv. I. universál, dokument srovnatelný svým charakterem s ústavním zákonem. Jeho základem je princip suverenity ukrajinského lidu; je příznačné že universál byl přijat jednostranně, bez souhlasu a bez vědomí prozatímní vlády. Jí byla naopak vyslovena nedůvěra; Centrální rada měla sama, bez ohledu na celoruské mocenské orgány realizovat plán „svobodné autonomie Ukrajiny“ v rámci ruského státu.²⁷

Vzápětí však Centrální rada přestala držet krok s ukrajinskými masami a pokusila se opět o dohodu s prozatímní vládou. Nakonec II. universál objektivně znamená ústupek od principu suverenity ukrajinského lidu a ochotu přistoupit na zásadu omezené administrativní autonomie.²⁸ Po červencových událostech však prozatímní vláda anulovala i možnost administrativní autonomie. Generální sekretariát, vzniklý jako výkonný orgán Centrální rady, který se měl stát místním orgánem prozatímní vlády pro Ukrajinu, potvrdila (a to v neúplném složení) prozatímní vláda až v momentě svého dalšího oslabení v září. Tento krok byl ukrajinskými politickými stranami naivně považován za oficiální vytvoření první ukrajinské vlády a skutečnou realizaci ideje ukrajinské státnosti.²⁹

Pod tlakem stále radikálnějších mas však docházelo k novým konfliktům s prozatímní vládou. Tak zejména příprava voleb a svolání Celoukrajinského ústavodárného shromáždění znamenala krok, který opět vyzvedl princip suverenity ukrajinského lidu. Za tato opatření nařídila prozatímní vláda vyšetřování činnosti Generálního sekretariátu. Představitelé Centrální rady opět zvolili cestu kompromisu, odjeli do Petrohradu, kam se však dostali až po svržení prozatímní vlády. Ve svých iluzích o buržoazní demokracii se však „nedovtípili, že se mají obrátit na Smolnyj“,³⁰ naopak od revoluce v Petrohradě se vzápětí distancovali. V Malé radě (rozšířeném předsednictvu Centrální rady) byla přijata kompromisní rezoluce typická pro svět iluzí, jimiž se obklopovali ukrajinští maloburžoazní socialisté —

²⁷ Reprodukci textu I. universálu uvádí: Dorošenko, D.: *Istorijska Ukrajinny 1917—1923 rr.*, I, Užhorod 1932, 89—92.

²⁸ Text universálu viz tamtéž, 115—116; text prováděcích dokumentů „Statut nejvyšší správy Ukrajiny“ přijatý Centrální radou a „Prozatímní instrukce pro Generální sekretariát prozatímní vlády na Ukrajině“ viz tamtéž, 124—126 a 128—129.

²⁹ Srv.: Vynnyčenko, V.: *Vidrodžennja naciji*, I, 345; Dorošenko, D.: *Istorijska Ukrajinny*, I, 137—138.

³⁰ Ričyc'kyj A.: *Central'na rada* . . . , 52.

požadovalo se, aby moc jak v celoruském rámci tak v jednotlivých národnostních oblastech přešla do rukou „veškeré revoluční demokracie“, přechod moci do rukou sovětů je nepřipustný, protože představují pouze část této demokracie.³¹

Tato linie pak logicky vyústila v přijetí a zvláště uplatňování III. universálu, jímž byla vyhlášena Ukrajinská lidová republika (UNR) s Centrální radou jakožto vrcholným orgánem moci.³² Konkrétní formování státního aparátu i místních orgánů moci a stanovení jejich kompetencí pak znamenaly budování buržoazního státu; tím konečně ideje o ukrajinské státnosti ukrajinských socialistických stran dostávaly v praxi i konkrétní sociální obsah a ukrajinské masy pak mohly tuto podobu ukrajinské státnosti konfrontovat se svými představami.

Rada činitelů Centrální rady si tento obsah neuvědomovala, zároveň je tento obsah logickým důsledkem maloburžoazní třídní podstaty tábora Centrální rady. V. Vynnyčenko (tehdejší předseda Generálního sekretariátu) později přiznal, že Centrální rada nebudovala nový stát, že neporušila žádný princip stanovený mu za prozatímní vlády, že jen změnila národní vizičku.³³

Na druhé straně však III. universál odráží ještě další komplex procesů, zvláště příznaky rozkladu tábora Centrální rady v souvislosti s růstem revoluční vlny. Již před Říjnem se objevily náznaky možného nového řešení mj. i sociální stránky státnosti pod tlakem členských mas ukrajinských eserů a ukrajinských sociálních demokratů. Tak představitelé sociálních demokratů Porš a Tkačenko se ještě v září vyslovili pro rozvíjení socialistické revoluce, v říjnu IV. sjezd téže strany odmítl spolupráci s buržoazií a mj. požadoval nastolení revoluční demokratické vlády, vlády organizovaného dělnictva, rolnictva a vojáků. Sjezd rovněž vytýkal Centrální radě její maloburžoazní linii, požadoval od ní politiku v zájmu proletariátu.³⁴ Orgán ukrajinských eserů Borofba v komentáři k přijetí III. universálu kritizoval její pojetí ukrajinské státnosti jako samoučelu a mj. prohlásil, že osudy UNR musí být v rukou lidových mas, z jejichž aktivity vznikla, že UNR je pouze jedním z předpokladů pro dosažení cílů, které si klade strana ukrajinských eserů v třídním boji.³⁵

V této souvislosti proto III. universál zahrnuje i odstavce znamenající zkrácenou, opožděnou a značně deformovanou verzi známých prvních dekretů sovětské moci. V praxi však buď vůbec nebyly uplatněny, nebo v podobě, která se úplně rozešla s potřebami a zájmy ukrajinských pracujících. Přes tuto dvojakost III. universál přispěl k dalšímu prodlužování

³¹ Iz istoriji stavlennja bil'šovykiv do Central'noji rady. Litopys revoljuciji, 1928, č. 4, 162—168.

³² Text III. universálu přetiskuje: Dorošenko, D.: Istorija Ukrajiny, I, 179—181.

³³ Vynnyčenko, V.: Vidrodžennja naciji, II, 105, 107, 108, 113, 117, 125.

³⁴ Prohram USDRP..., 24—26.

³⁵ Cit.: Dorošenko, D.: Istorija Ukrajiny, I, 186—187.

životnosti iluzí o charakteru Centrální rady, iluzí, že Centrální rada urychleně vyřeší všechny požadavky revolučních mas. V etapě října a listopadu byla tudíž Centrální rada pracujícími považována za nejvyšší sovět Ukrajiny, podobně řada sovětů na Ukrajině ji uznala za svůj nadřízený orgán. Reálné kroky Centrální rady však nadále směřovaly již zmíněnou linií formování buržoazní státnosti, jsou charakteristické mj. záporným postojem k sovětské moci, nedůvěrou v sověty na Ukrajině, nepřátelstvím k bolševikům apod. Proto posléze (cca v průběhu prosince 1917 a ledna 1918) masy, které „byly nositelem skutečného ukrajinského vlastenectví, se odvrátily od panské státnosti, která zajišťovala privilegia neukrajinských tříd.“³⁶

* * *

Bolševici v čele s Leninem projeví k otázce ukrajinské státnosti naprosto odlišný přístup. Vycházel ze své známé původní programové teze o právu národů na sebeurčení;³⁷ z ní logicky vyplývá, mají-li samy národy právo řešit si svůj osud, pak bolševici nemohou přijímat konkrétní detailní program mj. právě v otázce národní státnosti, nanejvýš mohou přijímat obecná doporučení. Bolševici jak známo preferovali až do jara 1917 ideu centralizované demokratické republiky v Rusku, avšak vzhledem k celkově nové situaci bylo nutno nyní toto heslo opustit. Nadále se upevňovalo vědomí, že ideu sblížení a sjednocení národů je nutno hlásat v obecných tezích a uplatňovat především v přímých střetech s třídním nepřítelem, rozhodně však nepředkládat konkrétní programy národní státnosti, naopak zvláště v této souvislosti hlásat právo národů na sebeurčení a především ostře vystupovat proti všem konkrétním porušením a pokusům o porušení tohoto práva; v tom viděli bolševici zásadní prostředek k získání důvěry neruských národů jako nevyhnutelného předpokladu k reálnému sblížení národů.

Na VII. konferenci SDDSR(b) doporučoval Lenin ještě rozsáhlou oblastní autonomii Ruska, jeho plán samosprávných oblastí by znamenal zřejmě jen administrativní decentralizaci v rámci unitárního státu;³⁸ vzápětí však zdůraznil, že společný stát národů Ruska může být vytvořen na základě dobrovolného souhlasu národů a zásadně nikoli cestou násilí.³⁹ A právě v této etapě se bolševici usnesli podtrhnout absolutní rozměr prá-

³⁶ Vynnyčenko, V.: Vidrodžennja naciji, II, 82, 135.

³⁷ Analýzu národnostního programu SDDSR(b) této etapy v naší literatuře přinesli především: Kolečka, J.: Národnostní otázka v programu KSSS v letech 1917—1922, ČMM, 1972, 209—237; Hříbek, J.: Vznik společenství sovětských národů, Praha 1972; obsáhlý výklad přináší i Zlatopolskij, D. L.: SSSR — federativní stát, Praha 1973.

³⁸ Leninův návrh rezoluce o národnostní otázce. VII (aprel'skaja) vserossijskaja konference RSDRP(b). Protokoly, Moskva 1958, 252.

³⁹ Tamtéž, 219; dále např. ve článku Finsko a Rusko: Lenin, V. I.: PSS, 32, 7.

va národů na sebeurčení přiznáním práva na svobodné oddělení a vytvoření samostatného státu;⁴⁰ poté celkově novou formulaci devátého paragrafu programu strany předložil Lenin.⁴¹

Za červnových konfliktů Centrální rady s prozatímní vládou Lenin ostře kritizoval linii prozatímní vlády vůči podřízeným národnostem, přitom upozorňoval, že její velmocenskonacionalistická politika jen podněcuje separatistické snahy.⁴² Požadavky Centrální rady označil za nejskromnější a nejzákonnější, opětně zdůraznil právo Ukrajiny na svobodné oddělení od Ruska (i když to Centrální rada nežádala), mluvil o potřebě získání důvěry Ukrajinců vztahem rovného k rovnému. Na I. celoruském sjezdu sovětů žádal přeměnu Ruska ve svazek svobodných republik, v téže době v případě Ukrajiny vyzvedl heslo: „Ať žije svobodný svazek svobodných dělníků a rolníků svobodné Ukrajiny s dělníky a rolníky revolučního Ruska!“⁴³ Takový svazek by měl znamenat federaci; je však třeba podtrhnout, že Lenin zcela zřejmě záměrně nepoužívá oblíbeného dobového termínu (zatíženého mj. častým zkreslováním a zneužíváním) a podtrhuje především svazek svobodných republik či národů nebo pracujících. Kampaně nejen buržoazního, ale i eserského a menševického tisku proti Centrální radě odsuzoval Lenin jako přímé černosotněnství, jako „špinavý velkoruský šovinismus přibarvený sladkými téměř marxistickými slovy.“ Ironizoval i eserské a menševické zbožšťování Ústavodárného shromáždění; tomuto celoruskému shromáždění stavěl fakticky naroveň budoucí sejmy a ústavodárná shromáždění neruských národů, včetně ukrajinského.⁴⁴ Opětně zdůrazňoval právo Ukrajinců jak na autonomii tak na oddělení; v kritice slovní ekvilibristiky eserských a menševických vůdců odsoudil jejich vztahy k Ukrajincům a Finům jako politiku anexí.⁴⁵ V témže duchu vyznívají i principiální požadavky a návrhy rezolucí prosazované frakcí bolševiků (přednesené Kollontajovou a Preobraženským) na 1. celoruském sjezdu sovětů při projednávání národnostní otázky i speciálně finské a ukrajinské otázky. Jejich jádrem je záměr prosadit a garantovat i v praktickopolitických krocích neomezené právo na sebeurčení národů, v tom i právo na svobodný nezávislý národní stát. Při připuštění možnosti federativního uspořádání obsahují dále pozoruhodnou tezi, že cesta k tomuto uspořádání povede právě přes svobodné nezávislé státy.⁴⁶ Linie vedení bolševické strany, která vykrytalizovala počátkem léta 1917, byla uplatňována i za bezprostřední cesty k Říjnu.

⁴⁰ Rezoluce VII. konference SDDSR(b). VIĪ (aprel'skaja) . . . , 251.

⁴¹ Lenin, V. I.: Materiály k revizi programu strany, PSS, 32, 142.

⁴² Lenin, V. I.: Nedemokratické, občane Kerenský, PSS, 32, 254.

⁴³ Lenin, V. I.: PSS, 32, 286. Lenin, V. I.: Ukrajina, PSS, 32, 341—342.

⁴⁴ Lenin, V. I.: články Hanba a Ukrajina a porážka vládnoucích stran Ruska, PSS, 32, 347, 350—352.

⁴⁵ Lenin, V. I., v článku Vládnoucí a zodpovědné strany, PSS, 32, 355—357.

⁴⁶ Pervyj Vserossijskij s'jezd Sovetov . . . , II, 171—173, 182, 187—188, 236—237.

Avšak mezi ukrajinskými bolševiky byla situace složitější. Po dlouhou dobu nechápali význam boje za národní osvobození, považovali ho za nepotřebné podivínské představy inteligence, případně ho označovali za šovinistický, v němž internacionalisté nemají co pohledávat. V otázce ukrajinské státnosti převážila domněnka, že jakékoli oddělování Ukrajiny od Ruska, byť jen v podobě autonomie, je zpátečnické a ahistorické, že odporuje principům internacionalismu. Tito bolševici po dlouhou dobu nedokázali zaujmout skutečně leninistickou linii v národnostní otázce; místo aby tvůrčím způsobem aplikovali základní stranická hesla v konkrétních podmínkách Ukrajiny, část z nich proti těmto heslům otevřeně vystupovala, další část zaujala „pružnější“ přístup a při formálním zachování stranické disciplíny tato hesla jen naprázdno opakovala, aniž se snažila pochopit jejich skutečný smysl, natož je realizovat. Poměrně známé je Pjatakovo vystoupení v diskusi o národnostní otázce na dubnové konferenci SDDSR(b), označené Leninem, Stalinem a Zinověvem za imperialistický ekonomismus, jeho názory, že národní hnutí k roku 1917 je již jednoznačně reakční, směřující proti socialistické revoluci.⁴⁷ Zato méně reflektován dosud byl druhý zmíněný přístup, umrtvovat stranickou linii prázdňím řečením.

Jak později přiznala J. Boš, vedle Pjatkova další významná představitelka kyjevské organizace bolševické strany, ukrajinští bolševici se ve všech otázkách, které stavělo národněosvobozené hnutí ukrajinských mas, principiálně neúčastnili hlasování a tak vše, co se týkalo národního sebeurčení Ukrajiny, bylo jakoby monopolem Centrální rady.⁴⁸ Tím ukrajinští bolševici celkově oslabovali vlastní pozice a zejména oddalovali perspektivu socialistické revoluce na Ukrajině. V. Zaton's'kyj, který na podzim 1917 patřil k oněm několika ukrajinským bolševikům, kteří se snažili o plně aktivní postoj k národnostní otázce v leninistickém duchu, si vysloužil od spolubojovníků jízlivé označení „náš nacionalista“.⁴⁹

Nekoncepčnost v otázce ukrajinské státnosti nabyla tak nebezpečné podoby, že deklarace bolševiků na srpnovém zasedání Centrální rady se dokonce příliš nelišila od programu prozatímní vlády a tábora ruské buržoazní demokracie.⁵⁰ K těmto úchylnám u ukrajinských bolševiků se vyjádřily teze červnového zasedání ústředního výboru KS(b)U z roku 1926: „Specifické podmínky historického vývoje Ukrajiny . . . vyvolávaly u některých soudruhů, kteří řídili naši stranu na Ukrajině, v prvních

⁴⁷ VII (aprel'skaja) . . . , 212—218, 222, 226, 227, 282.

⁴⁸ Ričyc'kyj, A.: Central'na rada . . . , 56—57.

⁴⁹ Zaton's'kyj, V.: Uryvky z spohadiv pro ukrajins'ku revoluciju, in: Litopys revoluciji, 1929, č. 4, 141. Je rovněž typické, že J. Boš a další představitelé kyjevské organizace bolševiků Zaton'ského za jeho „nacionalismus“ nekritizovali nýbrž na něho pohlíželi s jistou shovívavostí spatra jako na někoho, kdo se zabývá zbytečnostími.

⁵⁰ Suchyn'o-Chomenko, V.: Z pryvodu osoblyvostej proletars'koji revoluciji na Ukrajin'i, Litopys revoluciji, 1929, č. 4, 103; Ričyc'kyj, A.: Central'na rada . . . , 57.

letech občanské války luxemburgiánské názory na národnostní otázku — to vedlo k tomu, že ukrajinská stranická organizace zpočátku nedoceňovala význam národnostní otázky v revolučním boji na Ukrajině a někteří soudruzi šli až k samotnému popírání existence ukrajinského národa.⁵¹

Ukrajinským bolševikům ještě v říjnu 1917 chyběla ve sledovaném směru jediná reálná linie, která vyjadřuje objektivní zájmy pracujících mas Ukrajiny — vystupovat jako aktivní činitel důsledné národnědemokratické revoluce v čele proletariátu jako jejího hegemonu v jednotě s nadcházející perspektivou přechodu k socialistické přestavbě společnosti, vystupovat proti Centrální radě jakožto bloku maloburžoazních stran, zároveň aktivně pracovat v Centrální radě, rozvíjet ty její stránky, které by ji charakterizovaly jakožto orgán masového hnutí dělníků, vojáků a rolníků, obrátit Centrální radu jednoznačně proti prozatímní vládě, nutit Centrální radu k důsledným revolučním opatřením, bojovat za ukrajinskou republiku (a současně upevňovat internacionální vztahy proletariátu všech částí bývalé ruské říše), stavět se rezervovaně k požadavku autonomie Ukrajiny a odhalovat, že tento požadavek naivně předpokládá dohodu s ruskou buržoazií.

Dílčí náznaky takovéto koncepce začínaly krystalizovat pod tlakem situace vzápětí po Říjnu, jejich plné rozvinutí a tím spíše důsledné zakotvení v politice bolševiků na Ukrajině však vystupuje až jako výsledek dalších dlouhodobých a úporných střetů.⁵² Leninistická skupina mezi předáky bolševiků na Ukrajině (Skrypnik, Zaton's'kyj aj.) v úzké spolupráci s ústředním výborem SDDSR(b) teprve postupně prosazovala své návrhy na řešení otázky ukrajinské státnosti (ale i národnostní otázky obecně, agrární otázky, otázky spojenců proletariátu aj.), přitom se po určitou dobu mnohdy musela smířit s úlohou pouhého vyrovnávacího článku mezi elementy pravého a levého oportunistu. Proto také bezprostředně po Říjnu přijetí konkrétních opatření v otázce ukrajinské státnosti spočívalo téměř plně přímo na ústředním výboru SDDSR(b) a Leninovi. Vzápětí po přijetí III. universálu se ústřední výbor usnesl orientovat bolševiky Ukrajiny na svolání Celoukrajinského sjezdu sovětu a vyhlášení Ukrajinské lidové republiky za sovětskou republiku, tj. stanovil ukrajinským bolševikům směrnicí vytvořit ukrajinský sovětský stát s vlastními ústředními orgány sovětské moci.⁵³

Této ideji se posléze jakoby přiblížila rezoluce společného zasedání výkonných výborů sovětu dělnických zástupců a sovětu vojenských zástupců Kyjeva, přijatá na návrh bolševické frakce; její smysl však překrucuje, místo ukrajinské sovětské státnosti staví tezi o zemské moci na Ukrajině.

⁵¹ Ričyc'kyj A.: Central'na rada..., 55—56.

⁵² Srv. mj. následující kapitola.

⁵³ Babij, B. M.: V. I. Lenin i budivnyctvo ukrajins'koji radjans'koji deržavy, Kyjiv 1957, 24—25.

Blíže duchu směrnic ústředního výboru SDDSR(b) vyzněla pozdější rezoluce sovětu dělnických a vojenských zástupců Charkova a některé další.⁵⁴ V téže době Lenin na I. celoruském sjezdu válečného loďstva konkretizoval vztah známé bolševické zásady o nutnosti dosahovat jednoty činů proletářů všech národů (tak často vyzvedanou právě v souvislosti s heslem práva národů na sebeurčení) k otázce národní státnosti, když podtrhl, že není třeba se bát rozpadu Ruska na samostatné republiky, protože základní význam má svazek pracujících všech národů pro boj s buržoazií jakéhokoli národa a státní hranice má vedlejší význam. V témž projevu se vyslovil pro plnou a neomezenou svobodu ukrajinského lidu a vzápětí výše uvedenou tezi aplikoval na Ukrajinu.⁵⁵ Leninem koncipovaný a radou lidových komisařů vyslaný Manifest k ukrajinskému lidu s ultimativními požadavky vůči Ukrajinské radě lze pak považovat mj. na oficiální uznání Ukrajinské lidové republiky v její stávající ústavněprávní formě.⁵⁶

Konečnou syntézou je taktická linie uznání UNR, uznání instituce Centrální rady a jejich pravomocí současně s požadováním od ní revolučních opatření, prosazení požadavku svolání Celoukrajinského sjezdu sovětů, na němž má být zvolena nová Centrální rada, která jmenuje novou vládu Ukrajiny,⁵⁷ což znamená konkretizaci linie přerodu UNR v sovětskou republiku. Realizace však byla posléze značně komplikovanější.⁵⁸

* * *

Mezi ukrajinskými politickými stranami a uskupeními tedy posléze dominoval požadavek řešení ukrajinské státnosti v podobě „široké politické autonomie“, tj. fakticky asymetrické formy federace, teprve na podzim 1917 postupně převažuje idea symetrické federace; naopak myšlenka samostatného ukrajinského státu se v ukrajinském táboře vyskytovala jen okrajově.⁵⁹

Nelze přirozeně pouštět se zřetele proměny v sociálním charakteru a obsahu státnosti a perspektivy jejího vývoje (které se ovšem jednoznačněji projeví až roku 1918). Z původně neurčité maloburžoazní před-

⁵⁴ Srv.: *Pobeda Sovetskoj vlasti na Ukrajině*, Moskva 1967, 345 an.

⁵⁵ Řekneme Ukrajincům: Jako Ukrajinci si můžete uspořádat život, jak sami chcete. Podáme však bratrskou ruku ukrajinským dělníkům a řekneme: Spolu s Vámi budeme bojovat proti Vaší i naší buržoazii. Pouze... svazek pracujících všech zemí zlikviduje veškerou základnu pro národnostní štvance a střety. Lenin, V. I.: PSS, 35, 115—116.

⁵⁶ Lenin, V. I.: PSS, 35, 143—145.

⁵⁷ Srv.: *Hamrec'kyj, Ju. M.: Do pyttannja pro taktyku bil'šovykiv ščodo Central'noji rady v lystopadi 1917 r., UIZ, 1965, č. 3, 65—77; Kuličenko, M., Malančuk, V.: V. I. Lenin i rozv'jazannja nacional'noho pyttannja na Ukrajině, Kyjiv 1971, 38—40.*

⁵⁸ Blíže viz: *Pobeda Sovetskoj vlasti na Ukrajině*, Moskva 1967.

⁵⁹ Posléze pokus o její realizaci na jaře 1918 má především vnější příčiny.

stavy o státě všech Ukrajinců na základě maloburžoazních iluzí o rovnosti dospěl vývoj v konfrontaci s realitou ke dvěma vzájemně protichůdným typům. Dovedení bolševické linie do důsledků s přispěním krajní levice ukrajinského hnutí a v souladu se zájmy ukrajinských mas se syntetizovalo v uplatnění ideje ukrajinské sovětské republiky.⁶⁰ Právce ukrajinského hnutí dospěla ke společné platformě s neukrajinskou buržoazií na Ukrajině, vyúsťující v pokusy o nastolení krajně pravicových buržoazních diktatur.

Růst významu otázky ukrajinské státnosti šel ruku v ruce s problémem, který mj. pozorně reflektuje Lenin,⁶¹ zvláště v období léta 1917, problémem konstitucionalistických iluzí širokých mas. A je třeba si uvědomit, že na Ukrajině měly tyto iluze podstatně intenzivnější působnost než ve vlastním Rusku a že se na Ukrajině tyto iluze vyžívaly mnohem pomaleji. V představách ukrajinských maloburžoazních socialistů získala otázka státu dominující postavení. Domnívali se, že revoluce již své základní úkoly v podstatě splnila a že proto zbývá jediný významný úkol, totiž vybudovat národní stát, který se zformuje z prostého nadšení a volby mas a který proto jaksi sám od sebe bude již nástrojem ukrajinského lidu. Posléze místo skutečné realizace sebeurčení, místo revolučního nastolení ukrajinského státu cestou boje proti imperialistické ruské buržoazii (jako hlavnímu nepříteli) se zvolila nereálná cesta vytvoření „národní autonomie“ na základě dohody právě s politickými představiteli ruské buržoazie. Konflikty s ruskou buržoazií a s prozatímní vládou pak utvrzovaly ukrajinské socialisty v přesvědčení, že úkol budování ukrajinského státu je základním úkolem mezi všemi potřebami ukrajinského lidu. Posléze některá uskutenčení ukrajinského hnutí přestala chápat ukrajinskou státnost jako nástroj realizace „národní obrody“, byla chápána samoúčelně jako absolutní hodnota.⁶²

Rozšíření konstitucionalistických iluzí na Ukrajině dokumentuje výrazně i fakt, že jim podlehl i někteří bolševici; charakteristickým příkladem může být pokus a příprava svolání celoukrajinského sjezdu sovětů v prosinci 1917 v Kyjevě.⁶³ Široké masy ukrajinského národa si však představovaly dominantní postavení ukrajinské státnosti poněkud jinak; tím, že s ní spojovaly všechny otázky ostatní, včetně svých bezprostředních životních potřeb (například ukrajínští rolníci řešení agrární otázky), očekávaly

⁶⁰ K tomu blíže v následujících kapitolách.

⁶¹ Zvl. v článku O konstitucionalistických iluzích, dále např. Počátek bonapartismu, série Z deníku publicisty aj.; Lenin, V. I.: PSS, t. 34.

⁶² Srv. např.: Prohram Ukrajins'koji partiji socijalistiv — samostijnjykv, Kyjiv 1917.

⁶³ K sovětské moci se mělo přejít prostým vyhlášením sjezdu a volbou nové Centrální rady; nebyla učiněna žádná opatření, která by byla analogická říjnovým událostem v Petrohradě — mocenský zvrat nebyl reálně zabezpečen, chyběla i opatření, zajišťující řádné zahájení a průběh sjezdu samotného. Srv.: Pobeda Sovetskoj vlasti na Ukrajině, 356—358; Istorija Ukrajins'koji RSR, 5, Kyjiv 1977, 212.

od tohoto státu zcela konkrétní dílčí opatření, což otevíralo cestu bolševickému řešení. Nutně a brzy totiž vznikly a prohlubovaly se rozpory v pojetí ukrajinské státnosti mezi ukrajinskými masami jakožto nejradikálnějšími na straně jedné, Centrální radou, která byla umírněnější (a tak postupně ztrácela úlohu jejich reprezentanta) na straně druhé a Malou radou a generálním sekretariátem, které byly zjevně náchylné ke kompromisům nahrávajícím protivníkovi.⁶⁴

Jedním z klíčů pro hodnocení jednotlivých názorů na ukrajinskou státnost je u jejich nositelů pojetí (popř. zneužití pojmu) suverenity lidu. U základních celoruských politických stran (kromě bolševiků) se setkáváme s podtrhováním suverenity lidu v celostátním rámci. V ideologii kadetů je vyzvedána jako jednotná nedílná suverenita, z čehož plyne, že státoprávní požadavky jednotlivých národů jsou vůči tomuto principu v naprostém protikladu. Chápání suverenity lidu u kadetů je třeba rozumět jako převážně vědomé taktizování v zájmu maskování velmocenských zájmů ruské buržoazie. Menševici a esefi zatím skutečně věřili v princip suverenity lidu, kterou v podstatě rovněž chápali v celoruském rámci. Zároveň se snažili alespoň v teorii tento princip sladit s přiznáním některých práv národů, nakonec však šli i v této otázce důsledně ve stopách kadetů.^{64a}

Od tohoto přístupu se zásadně liší podtrhování principu suverenity národů. Abstraktní buržoazní pojetí suverenity národa ve vztahu k otázce ukrajinské státnosti se v roce 1917 projevovalo jen okrajově (nabylo na váze až za občanské války v ideologii ukrajinské buržoazně nacionalistické kontrarevoluce, aby bylo posléze vystřídáno kultem vůdce). Pojetí ukrajinské státnosti u téměř všech jednotlivých skupin tábora Centrální rady, zvláště u ukrajinských eserů a sociálních demokratů se původně zakládalo na principu suverenity ukrajinského lidu. Jejich pojetí však bylo nedůsledné; prakticky připouštěli tento princip natolik, nakolik nepřekračoval rámeček buržoazně demokratických přeměn. S důsledným a reálným pojetím a podtrhováním suverenity lidu v rámci jednotlivých národů a se skutečně důsledným uznáním suverenity ukrajinského lidu se setkáváme pouze u bolševiků a dále u těch ukrajinských socialistů, kteří v dalším vývoji revolučních událostí přešli do tábora sovětské moci, případně přímo vstoupili do řad komunistické strany.⁶⁵

⁶⁴ Je mj. charakteristické, že I. universál byl přijat plénem Centrální rady, kdežto II. a III. universál Malou radou.

^{64a} S tím souvisí nejen nekonkrétnost tezí, ale i vědomá rezignace na skutečně pozitivní koncepci národnostní otázky a tím spíše otázky národní státnosti; odtud naopak braly posilu negativní postoje a někdy až naivní víra, že otázku národní státnosti stejně jako národnostní otázku vůbec se podaří zatlačit opět do pozadí.

⁶⁵ Do řad KS(b)U přešla v následujících letech mj. většina členů USDRP a dokonce polovina členů jejího ústředního výboru ve složení z r. 1917. Ričyc'kyj. A.: Central'na rada . . . , 20.

Důslednost bolševiků v jejich uznání suverenity ukrajinského lidu vedla pak ke zmíněnému osobitému, zároveň jedině správnému přístupu k otázce uplatnění ukrajinské státnosti. Totiž konkrétní podobu ukrajinské státnosti nemá smysl a nelze vymezovat dříve než ruku v ruce s takovou praktickou realizací (podmíněnou řadou dobových okolností), na níž se budou bolševici sami podílet. Proto se na dlouhou dobu omezovali jen na velmi obecné formulace (srv. například ještě formulace III. celoruského sjezdu sovětů)⁶⁶ podtrhující neustále v první řadě suverenitu lidu jednotlivých národních okrajín. Bolševici tudíž jeví konkrétní iniciativu v otázce ukrajinské státnosti teprve v momentě plného politického vítězství socialistické revoluce na Ukrajině.⁶⁷

* * *

Závěrem je třeba poukázat, že otázka národní státnosti, jako otázka v etapě únorové revoluce fakticky druhořadá, nabývala v průběhu roku 1917 na významu. Ve vztahu k perspektivě socialistické revoluce vystupovala v úzké souvislosti s konkrétním řešením otázky utváření politické armády socialistické revoluce, s navazováním a upevňováním svazků se spojenci proletariátu pro socialistickou revoluci.

Na samotných národnostních okrajínách Ruska pak otázka národní státnosti přerůstala přímo v jednu ze základních a rozhodujících, kdy konkrétní forma jejího řešení mohla přímo ovlivňovat osud revoluce na daném území. Tím přirozeně mohla významně komplikovat i rozvoj revoluce v celoruském rámci, zejména v případě velkých a relativně rozvinutých národů, samozřejmě včetně případu ukrajinského. Nemůže proto překvapit, že právě v etapě vrcholícího konfliktu bolševiků s eserskomošenševickým blokem a konečného distancování se od jeho linie dovršující se faktické zrady zájmů mas a cílů revoluce došlo k otevřené roztržce i v postoji k ukrajinské otázce včetně otázky ukrajinské státnosti. Přitom právě v těchto střítech se bolševici dopracovali kvalitativně nové, prohloubené linie v národnostní otázce vůbec, včetně otázky národní státnosti.

Konkrétní teze programů ukrajinské státnosti a zvláště praktickou

⁶⁶ Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, rezoluce O politice Rady lidových komisařů v národnostní otázce a O federálních institucích Ruské republiky (Istorija sovětskoj konstitucii v dokumentach, Moskva 1957, 102—106). Přestavba Ruské republiky na federativních principech proto mj. nemá být ani tak záležitostí jejích nejvyšších mocenských orgánů, nýbrž na základě vůle těch jednotlivých národů, které se k ní rozhodnou připojit, budou o struktuře federace rozhodovat vlastně vrcholné orgány vznikajících národních republik.

⁶⁷ Tak ještě VIII. konference KSR(b) v prosinci 1919 přináší v podstatě opět pouze podtrhnutí plné suverenity ukrajinského lidu a kritiku porušování této suverenity. Skutečně detailní konkrétní iniciativa byla možná a zároveň zjevná až od r. 1920 a v úplnosti se projevila bezprostředně v rámci příprav vytvoření SSSR, jsa založena na požadavcích a rozhodnutích ukrajinských mas. Srv. následující kapitoly.

stránku věci posléze významně ovlivnil Říjen. Vzápětí po něm se (jak již bylo načrtnuto) všechny složky ukrajinského maloburžoazního tábora důrazně distancovaly zpočátku formálně od revoluce realizované v této konkrétní podobě ozbrojeného převratu, v praxi se pak zřikají jakékoli skutečné socialistické přestavby společnosti. V konečném výsledku i svůj pokus výstavby ukrajinského státu zaměřily jednoznačně na budování buržoazního státu, což se jim nutně brzy vymklo z rukou, stejně jako se jim vymkly ukrajinské masy.

Celkově právě praktické důsledky vedou ke zdánlivě překvapivé krystalizaci; nakolik se po Únoru objevila celá směsice pozitivních, negativních i kompromisních představ o ukrajinské státnosti, které není možno nějak jednoduše uspořádat, natolik zase praktické důsledky spojily původně leckdy protikladné postoje. Jak ukázala zkušenost po Říjnu, všechny buržoazní přístupy se soustředily kolem linie naprosté negace ukrajinské státnosti (i když od ní přechodně z taktických důvodů ustupovaly).⁶⁸ Zde skončily i některé ukrajinské elementy, zvláště zárodky ukrajinské buržoazie a deklasované živly, původně extrémně nacionalistické; mj. jde o elementy, mezi nimiž se právě poprvé zrodila teze o samostatném ukrajinském státu.⁶⁹ Maloburžoazní přístupy ukrajinských socialistů brzy prokázaly svou iluzornost a nerealizovatelnost, byly odsouzeny uvolnit místo buržoazní státnosti a mj. vzhledem k síle národně neukrajinské buržoazie na Ukrajině musela nutně tato linie ztratit národně ukrajinský charakter.⁷⁰

Jedině proletářsko internacionalistický přístup přinesl skutečně pozitivní řešení otázky ukrajinské státnosti; syntetizoval všechny kladné rysy, které v průběhu roku 1917 vyzvedalo ukrajinské národně osvobodenecké hnutí. Tím, že vědomě řešili jednotný komplex sociálních a národních po-

⁶⁸ O několik měsíců později, v květnu 1918 si mohl Miljukov dovolit hlásat tento princip otevřeně a kritizovat ty, již ho nepochopili: „Státní samostatnost oblastí, které se osvobodily od bolševiků dříve než Moskva, je nutným přechodným stadiem. ... Účast na hetmanském převratu je nutností, zároveň však druhořadým krokem.“ Hetmanství považoval Miljukov stejně jako sám hetman Skoropadskij jednoznačně za počátek „obrody ruské státnosti“. Cit. podle: Děnikin, A. I.: Hetmanstvo i Direktorija na Ukrajině. In: Revolucija na Ukrajině po memuarum belych, 141.

⁶⁹ Lze odkázat např. na program Ukrajinské strany socialistů-samostijnyků (Program UPSS, Kyjiv 1917). Právě tyto živly stály v čele UNR ve druhé etapě vlády tzv. direktoria na jaře a v létě 1919, poté, co byli z vlády vytlačeni ukrajinští eseci a sociální demokraté; v této etapě byla Ukrajina fakticky přeměněna ve francouzský protektorát a posléze vydána Děnikinovi jako jedna ze základů obnovy „jednotného nedělitelného Ruska“. Tyto živly pak stály opět v čele za tzv. otamanštiny, která měla znamenat předání cca čtvrtiny ukrajinského území přímo Polsku a přeměnu zbytku Ukrajiny v polský protektorát; po odražení polské intervence se poddaly Wrangelovi.

⁷⁰ Vedle přechodu Direktorija do druhé etapy poč. r. 1919 sem patří především vývoj, který vyvrcholil již koncem dubna 1918 nástupem režimu tzv. hetmanství, fakticky diktatury ruských monarchistů.

žadavků ukrajinských pracujících mas, bolševici postupně dospěli k odha-
lení podstaty a charakteru vnitřních vazeb tohoto komplexu a tak i bývalí
luxemburgiánci začali chápat význam revolučních úkolů v národnostní
otázce, včetně národní státnosti.

